

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-17>

ՏԻՐՈՒՀԻ ԱՍԼԱՆՅԱՆ
*ԵՀ, Իրավագիտության ամբիոն, հայցորդ
ՀԵՀ/ԳՄ Իրավագիտության ամբիոնի դասախոս*

TIRUHI ASLANYAN
*EU, Department of Law, researcher,
Gyumri Branch of the European University,
Lecturer at the Department of Law*

ТИРУИ АСЛАНЯН
*ЕУ, кафедра юриспруденции, соискатель,
Гюмрийский филиал Европейского университета,
преподаватель кафедры права*

**ՄՈՐ ԵՎ ՄԱՆԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ
ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

**ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL AND DOMESTIC LEGAL NORMS
ON THE PROTECTION OF THE INTERESTS OF MOTHER AND CHILD**

**АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРАВОВЫХ НОРМ
О ЗАЩИТЕ ИНТЕРЕСОВ МАТЕРИ И РЕБЕНКА**

Հոդվածում քննարկվում է մոր և մանկան շահերի ու իրավունքների պաշտպանության միջազգային և ներպետական իրավական նորմերը: Ընտանիքի, մոր և մանկան շահերի պաշտպանությունը սահմանադրական սկզբունքներից է¹: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 16-րդ հոդվածը սահմանում է՝ ընտանիքը, որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ, բնակչության պահպանման և վերարտադրման հիմք, ինչպես նաև մայրությունը և մանկությունը պետության հատուկ պաշտպանության և հովանավորության ներքո են:

Սա նշանակում է, որ պետության կողմից պետք է իրականացվեն տարբեր բնույթի սո-

¹ Ղարախանյան Գ. Հ., Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք, Երևան, 2005, էջ 33:

ցիալ-տնտեսական միջոցառումներ մայրության խթանման, մայրերի և երեխաների շահերը պաշտպանելու, ընտանիքի ամրապնդման և ընտանեկան իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու համար: Տվյալ միջոցառումները պետք է կիրառվեն ներպետական և միջազգային իրավական նորմերի համադրմամբ և կիրառմամբ, ինչպես նաև ցանկալի արդյունքի հասնելուն ուղղված պետության կողմից մշակված համապատասխան ծրագրերի միջոցով: «Մայրություն» հասկացությունն ունի մեկնաբանությունների չափազանց լայն շրջանակ: Առաջին հերթին մայրությունը կնոջ հիմնական կենսաբանական գործառույթն է, որն ուղղված է մարդկային ցեղի շարունակությանը. երեխային կրելը, ծնելը և կերակրելը²: Սոցիալական իմաստով մայրությունը մայրերի և երեխաների ազգակցությունն է, ինչպես նաև նրանց հոգե-հուզական կապն ու փոխհարաբերությունները³:

Ինչպես գիտենք, 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ երեխա է համարվում, հետևաբար մանկություն և երեխա հասկացություններն անմիջականորեն փոխկապակցված հասկացություններ են: Հայաստանի Հանրապետությունում մայրության և մանկության իրավունքները սահմանվում են Սահմանադրությամբ, ընտանեկան, աշխատանքային, քրեական օրենսդրությամբ, մի շարք իրավական նորմերի միջոցով, որոնք կապված են իրավունքների տարբեր ճյուղերի հետ: Տվյալ դեպքում խոսքը ներպետական համապատասխան իրավական ակտերի, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերի դրույթների մասին է, որոնց համընդհանուր ճանաչված սկզբունքներն ու նորմերը ևս ներպետական իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են կազմում:

Երեխաների իրավունքների պաշտպանության գաղափարախոսության և պրակտիկայի ձևավորման համար կարևոր ռազմավարական նշանակություն ունի «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (1996): Մանկության և մայրության պաշտպանության համար լրացուցիչ երաշխիքներ սահմանելու նպատակով ընդունվել է «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (2002), որը սահմանում է հղի կանանց համար անվտանգ մայրությունն ապահովող լայն իրավունքներ: Մասնավորապես՝ օրենքի 6-րդ հոդվածը սահմանում է անվտանգ հղիության իրավական կարգավորումը, ըստ որի՝ մայրությունը և մանկությունը գտնվում են պետության և հասարակության հովանավորության ու պաշտպանության ներքո ու աջակցություն ստանալու իրավունք ունեն: Ինչպես նաև կինն ունի անվտանգ մայրության, այն է՝ հղիության ընթացքում առողջության պահպանման, ծննդաբերության և հետծննդյան ժամանակաշրջանում իր, պտղի առողջությանը և նորածնին նվազագույն ռիսկ պատճառող մեթոդների կիրառմամբ օգնություն ստանալու իրավունք⁴:

Այդ խնդիրների իրականացումը երաշխավորելու նպատակով՝ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը 1991 թ. ընդունել է Կանանց, մայրության, մանկության պաշտպանության և ընտանիքի ամրապնդման առաջնահերթ միջոցառումների մասին որոշումը, որը նախատեսում է մանկահասակ երեխաներ ունեցող կանանց համար աշխատանքային իրավունքների լրացուցիչ երաշխիքներ: 20-րդ դարի սկզբից ի վեր մշակվել ու ընդունվել են մայրության և մանկության պաշտպանության վերաբերյալ ավելի քան երեսուն միջազգային իրավական ակտեր (կոնվենցիաներ, միջազգային կազմակերպությունների առաջարկու-

² *Снежко О.А.*, Проблемы государственной зашиты материнства в РФ // Государство и Право, 2010, №10 с 58:

³ *Ушаков Д.Н.*, Большой толковый словарь современного русского языка: 180 000 слов и словосочетаний. М.: Альта-Принт, 2007, с. 540.

⁴ Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին ՀՀ օրենք, ընդունվել է 11.12.2002 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 07.07.2003:

թյուններ, երկկողմ միջպետական համաձայնագրեր): Դրանց թվում են, օրինակ, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան (1989), «Երեխայի իրավունքների և սոցիալական պաշտպանության մասին» աֆրիկյան կոնվենցիան (1990), «Երեխաների իրավունքների իրականացման մասին» եվրոպական կոնվենցիան (1996)⁵: Հետաքրքիր փաստ է այն, որ 19-20-րդ դարերի վերջում Եվրոպական մի շարք երկրներում արդեն իսկ գոյություն ունեին մայրերի և երեխաների պաշտպանության պետական ծրագրեր, օրինակ՝ մայրության ապահովագրությունը, որը նպատակ ուներ ապահովել հղիների և նորածին երեխայի գոյության պայմանները: 1952 թ. Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության կողմից ընդունվել է «Մայրության պաշտպանության մասին» կոնվենցիան: Կազմակերպության գլխավոր խորհրդաժողովի 88-րդ նստաշրջանը՝ զարգացնելով կոնվենցիայի դրույթները, ընդունել է հանձնարարականներ, որոնք հղիության պաշտպանությունը հռչակում են պետության և հասարակության համատեղ պարտականություն: Կոնվենցիան պարտավորեցնում է պետություններին ձեռնարկել բոլոր միջոցները, որպեսզի հղի և կրծքով կերակրող կանայք չկատարեն այնպիսի աշխատանք, որը կարող է վնաս պատճառել մոր և մանկան առողջությանը:

Քանի որ երեխաները բնակչության ամենախոցելի խումբն են, նրանց իրավունքներն ապահովելու համար պահանջվում են լրացուցիչ ինքնուրույն մեխանիզմներ: Տվյալ պարագայում պետք է քննարկել երեխաների իրավունքների պաշտպանության հատուկ պետական հիմնարկի ներդրման անհրաժեշտությունը: Ասվածը հիմնավորելու համար մեջբերենք հետևյալ օրինակը. Ռուսաստանի Դաշնությունը սատարել է Դաշնային ժողովի Պետական դումայի մի շարք պատգամավորների և իրավապաշտպան հասարակական կազմակերպությունների առաջարկությանը, այն է՝ հիմնել Ռուսաստանում երեխայի իրավունքների հանձնակատարի ինստիտուտը: Ինչպես ցույց են տալիս Ֆեդերացիայի մի քանի բաղադրիչ սուբյեկտների միջազգային փորձը և պրակտիկան, երեխայի իրավունքների հանձնակատարը կարևոր և հեռանկարային դեր է խաղում անչափահասների իրավունքների պաշտպանության գործում⁶: Տվյալ դեպքում երեխայի իրավունքների հանձնակատարի գործունեության շրջանակները պետք է ներառեն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև այլ մարմինների համագործակցությունը, որոնք ուղղված են երեխայի անձնական իրավունքների պաշտպանությանը, խախտված իրավունքի վերականգնմանը, ու դրանց խախտման համար պատասխանատվությանը, ներառյալ երեխաների զբաղվածության, նրանց բժշկական խնամքի, կրթության, անօթևանության, հաշմանդամության և մի շարք այլ խնդիրների լուծմանը: Կատարված առաջարկությունները հիմնավորում են, որ հանձնակատարի գործունեությունը պետք է հստակ կարգավորվի կոնկրետ օրենքով, որը հստակորեն կսահմանի նրա լիազորությունները մայրերի, երեխաների և ընտանիքի իրավունքների համապարփակ պաշտպանության գործում: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է մշակել մայրության, մանկության և ընտանիքի պաշտպանության հայեցակարգ, որի հիման վրա պետք է ընդունվի համապարփակ կարգավորող ակտ, որը բացատրում է մայրության, մանկության և ընտանիքի իրավունքների պաշտպանության առանձնահատկությունները, ամրագրելով մշակված մեխանիզմը:

Կարծում ենք, որ վերոնշյալ ինստիտուտի ներդրումը Հայաստանի Հանրապետությունում ևս կապահովի մայրության և մանկության իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության արդյունավետ, ամբողջական և առաջադեմ համակարգի գոյությունը: Մայրության և մանկության իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը կախված

⁵ *Այվազյան Վ.*, Մարդու իրավունքներ, ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2002, էջ 352:

⁶ *Манукян Н.А.*, Конституционно-правовая защита семьи, материнства, отцовства и детства в зарубежных странах // Гуманитарные научные исследования. 2019. № 11 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2019/11/26152>

է տվյալ պետության այնպիսի գործոններից ինչպիսիք են սոցիալական, տնտեսական, իրավական երաշխիքներն ու դրանց զարգացվածության մակարդակը: Վերոնշյալ երաշխիքների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրման և վերլուծության արդյունքները փաստում են խնդրո առարկա ոլորտում եվրոպական երկրների առաջադիմությունը, որոնցից կարելի է առանձնացնել Ավստրիան, Հունգարիան, Գերմանիան, Լատվիան, Նորվեգիան և Շվեդիան: Նվազ ցուցանիշների թվով առանձնանում են Անդորրան, Հունաստանը, Իսպանիան, Մալթան, Մոնակոն, Սան Մարինոն և Նիդերլանդները: Հղիության և ծննդաբերության վճարովի երկարատև արձակուրդներ տրամադրվում են միայն Ավստրիայում, Բելառուսում, Հունգարիայում, Լեհաստանում, Սլովակիայում, Չեխիայում և Շվեդիայում:

Սակայն շեշտենք, որ այն նահանգներում, որտեղ տրամադրվում են երեխաների խնամքի համար բարձր նպաստներ արձակուրդն ավելի կարճատև է: Չնայած որ Հայաստանում ևս մայրության և մանկության պաշտպանությունն իրականացվում է միջազգային չափանիշներին համապատասխան, սակայն սոցիալական պաշտպանության առումով այն միանշանակ բավականին զիջում է եվրոպական երկրներին: Սոցիալական երաշխիքներից զատ՝ կարևորվում են նաև իրավական և բարոյահոգեբանական երաշխիքները: Մասնավորապես՝ Բելառուսի Հանրապետության Մինսկի քաղաքային գործադիր կոմիտեն իր պաշտոնական էջում հրապարակել է նյութ, որը պատրաստվել է Բելառուսի Հանրապետության Նախագահին առընթեր կառավարման ակադեմիան Առողջապահության նախարարությունից, Կրթության նախարարությունից, Բելառուսի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ստացված տեղեկատվության հիման վրա: Մասնավորապես՝ այնտեղ նշվում է, որ երկրի հիմնական օրենքի համաձայն (Բելառուսի Հանրապետության Սահմանադրության 32-րդ հոդված)՝ ամուսնությունը, ընտանիքը, մայրությունը, հայրությունը և մանկությունը պաշտպանված են պետության կողմից⁷:

Հոդվածում վիճակագրական տվյալներ են ներկայացվում մայրության և մանկության իրավունքների պաշտպանությունը բժշկական օգնությամբ երաշխավորված լինելու մասին: Օրինակ՝ վերջին տարիներին արձանագրվել է առանց բարդությունների ծնունդների թվի կայունացում: 2018-ին նորմալ ծնունդների մասնաբաժինը կազմել է ավելի քան 42 % (2017-ին՝ ավելի քան 41 %): ԿՀՎ-ի փաստերի համաշխարհային գրքի (CIA World Factbook) տվյալների համաձայն՝ 2018 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ Բելառուսն ունի աշխարհի մայրական մահացության ամենացածր ցուցանիշներից մեկը՝ Լեհաստանի, Իսլանդիայի, Հունաստանի, Ֆինլանդիայի, Շվեդիայի, Ավստրիայի, Չեխիայի, Քուվեյթի, Իտալիայի հետ միասին: Նաև երկիրը դրական տեղաշարժ ունի՝ ըստ ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի (ՅՈՒՆԻՍԵՖ), Բելառուսի Հանրապետությունը նորածնային մահացության ամենացածր ցուցանիշ ունեցող երկրների դասակարգման ցուցակում զբաղեցնում է 8-րդ տեղը:

Համեմատություն անցկացնելով armstat.am-ի կողմից հրապարակված տվյալների հետ՝ 2016 թ. հունվար-դեկտեմբերին հանրապետությունում արձանագրվել է 0-4 տարեկան երեխաների մահվան 411 դեպք, որի կառուցվածքում մինչև 1 տարեկան երեխաների մահացության դեպքերը կազմել են 86.6 %: Հղիության հետ կապված բարդություններից, ծննդյան և հետծննդյան ժամանակահատվածում, 2016 թ. հունվար-դեկտեմբերին գրանցվել է մայրական մահացության 12 դեպք, այդ թվում մեկը՝ ժամկետի բացթողմամբ, իսկ մայրական մահացության գործակիցը 2016 թ. հունվար-դեկտեմբերին՝ 100.000 կենդանի ծնվածի հաշվով, կազմել է 27.1 միավոր: Ակնհայտ է, որ ցուցանիշների նմանօրինակ աճը վկայում է ոլորտում

⁷ https://minsk.gov.by/ru/actual/view/209/2019/inf_material_2019_08.shtml

առկա խնդրի մասին, հետևաբար սահմանադրաիրավական երաշխիքների կիրառությունը մայրության և մանկության իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված՝ ունի լուրջ օրենսդրական վերահսկողության կարիք⁸:

Թեման բազմակողմանի ուսումնասիրության համար հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև Eurostat-ի հրապարակած տվյալներին ևս, որոնք վերաբերում են մայրերի զբաղվածության մակարդակին եվրոպական երկրներում: Մայրերի զբաղվածության մակարդակն ամենացածրն է Չեխիայում 61,5 տոկոս, իսկ Իսլանդիայում ամենաբարձր ցուցանիշը՝ 84,8 տոկոս, Ֆրանսիան՝ միջինում՝ 72,8 տոկոս: Կես դրույքը շատ երկրներում տարածված ռազմավարություն է աշխատանքային և ընտանեկան հարաբերությունները հավասարակշռելու համար: Ինչը, ցավոք, մեր երկրում՝ հատկապես մարզերում հազվադեպ երևույթ է: Ժամանակավոր զբաղվածության մակարդակները զգալիորեն տարբերվում են երեք երկրներում. Իսլանդիայում 24.1 %, Ֆրանսիայում՝ 13.3 % և Չեխիայում՝ ընդամենը 3.9%, ինչը ենթադրում է, որ Չեխիայի համար կես դրույքով ձևը բավականին անսովոր է: Այլ կերպ ասած՝ Չեխիայում աշխատող կանանց մեծ մասը շարունակում է աշխատել ամբողջ ժամանակով, նույնիսկ եթե նրանք երեխաներ ունենան: Եվ նրանց թիվն անընդհատ աճում է՝ 2007-ին 4 տարեկանից ցածր երեխաներ ունեցող մայրերի 24 տոկոսն աշխատել է կես դրույքով: Բոլոր երեք երկրներում կանանց թիվը գերազանցում է կես դրույքով աշխատող տղամարդկանց թիվը, ինչը բոլոր երեքի ամենաբարձր մակարդակն է: Ֆրանսիան (79.8), որին հաջորդում են Իսլանդիան (72.6) և Չեխիան (68.7)⁹:

Հետաքրքիր է նշել, որ Չեխիայում երեխայի խնամակալները հստակ նշվում են որպես մայրության նպաստ ստացողներ: Այս կատեգորիայում կարող է ներառել տղամարդիկ: Երեխաների իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ հետաքրքիր իրավադրույթ է ամրագրված Լեհաստանի Սահմանադրության 72-րդ հոդվածում, որտեղ նշվում է, որ Լեհաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի իրավունք ունի պետական մարմիններից պահանջելու երեխայի պաշտպանությունը բռնությունից, դաժանությունից և շահագործումից¹⁰:

Այսպիսով՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորվել է մայրության և մանկության սահմանադրաիրավական երաշխիքների պաշտպանության օրենսդրական դաշտ, սակայն, այնուամենայնիվ, ներկայումս մանկության և մայրության իրավունքների պաշտպանության ոլորտում իրավիճակը դեռևս պատշաճ մակարդակի վրա չէ, հետևաբար, այս ոլորտում օրենսդրական կարգավորման ամրապնդման անհրաժեշտությունը միանգամայն ակնհայտ է: Գործնականում, պետության կողմից պետք է շարունակվեն նոր իրավանորմերի մեխանիզմների ու ծրագրերի ստեղծումը, որոնք առավել լիարժեքորեն կնպաստեն մայրության և մանկության իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը: Տվյալ ոլորտում բարենպաստ պայմաններ ապահովելու համար անհրաժեշտ է վերլուծել ժամանակակից հասարակության մեջ առկա մոր և երեխայի շահերի պաշտպանության խնդիրները, առաջարկել արդյունավետ առաջարկություններ ու լուծումներ դրանց հաղթահարման համար: Միննույն ժամանակ այդ միջոցառումների իրականացման համար կարևոր է ոչ միայն եվրոպական կամ արտասահմանյան երկրների փորձին հետևելը, այլ նաև երկրի ներքին ռեսուրսներին համապատասխան ներպետական օրենսդրության հետագա մշակումն ու կատարելագործումը:

Այսպիսով՝ նկատեցինք նաև բժշկական օգնության տեսանկյունից ևս մայրության ու մանկության պաշտպանության ինստիտուտը մեր երկրում ունի հիմնախնդիր, քանի որ գնալով

⁸ https://www.armstat.am/file/article/sv_12_16a_520.pdf

⁹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

¹⁰ http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm

ավելանում են մահացությունների ցուցանիշները մայրերի և նորածինների շրջանում: Կարևոր է նաև ուշադրություն դարձնել մայրերի աշխատանքային ներգրավվածությանը: Հենց այս ամենն էլ կազմում է պետության սահմանադրաիրավական երաշխիքների ամբողջությունը՝ իր մեջ ներառելով պետության և հասարակության համար բնութագրող տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, բարոյահոգեբանական հարաբերությունների համակարգը, արտահայտելով հասարակության էությունն ու հիմնական հատկանիշները:

Annotation. The article discusses international and domestic legal norms for the protection of the interests and rights of mother and child. Protecting the interests of the family, mother and child is one of the constitutional principles. Article 16 of the Constitution of the Republic of Armenia defines: the family as the natural and basic unit of society, the basis for the preservation and reproduction of the population, as well as motherhood and childhood are under special protection and patronage of the State.

Аннотация. В статье рассматриваются международные и отечественные правовые нормы защиты интересов и прав матери и ребенка. Защита интересов семьи, матери и ребенка является одним из конституционных принципов. Статья 16 Конституции Республики Армения определяет, что семья как естественная и основная ячейка общества, основа сохранения и воспроизводства населения, а также материнство и детство находятся под особой защитой и покровительством государства.

Բանալի բառեր - ՅՈՒՆԻՍԵՖ, մանկություն, երեխա, մայրության պաշտպանություն, երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա, միջազգային և ներպետական իրավական նորմեր:

Keywords: UNICEF, childhood, child, maternity protection, Convention on the Rights of the Child, international and domestic legal norms.

Ключевые слова: ЮНИСЕФ, детство, ребенок, охрана материнства, Конвенция о правах ребенка, международные и внутригосударственные правовые нормы.

Ասլանյան Տ. - ԵՀ, Իրավագիտության ամբիոն, հայցորդ, ՀԵՀ/ԳՄ իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ aslanyantiruhi@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 13.02.2023թ., տրվել է գրախոսության 13.02.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ՊՆ պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարանի պետի կրթության և գիտության գծով տեղակալ - ԱՌՀԻ-ի պետ, գնդապետ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր (իրավաբանական գիտությունների թեկնածու), պրոֆեսոր Տ. Տ. Քոչարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.: